

УДК 327.5

<http://doi.org/10.5281/zenodo.2537756>

ФАКТОРИ ВИНИКНЕННЯ КАТАРСЬКОЇ КРИЗИ У КОНТЕКСТІ АНТИ-ІРАНСЬКИХ НАСТРОЇВ

Ель Сафі Баян Максед Салех

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Розглянуто фактори, що впливають на виникнення катарської дипломатичної кризи на тлі анти-іранських настроїв на Аравійському півострові. Досліджено дипломатичні відносини Катару з провідними європейськими країнами, Росією, Іраном, Туреччиною і США.

Висвітлено причини, які спонукали Саудівську Аравію змусити своїх союзників з блоку розірвати дипломатичні відносини з Катаром. Охарактеризовано можливі варіанти розвитку подій в найближчому майбутньому в регіоні.

Ключові слова: Катарська криза, Близький Схід, Аравійський півострів, міжнародні відносини, РСАДПЗ, гонка озброєнь, блокада, втручання у внутрішні справи.

ФАКТОРЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ КАТАРСКОГО КРИЗИСА В КОНТЕКСТЕ АНТИ-ИРАНСКИХ НАСТРОЕНИЙ

Ель Сафи Баян Максед Салех

Рассмотрены факторы, влияющие на возникновение катарского дипломатического кризиса на фоне анти-иранских настроений на Аравийском полуострове. Исследованы дипломатические отношения Катара с ведущими европейскими странами, Россией, Ираном, Турцией и США.

Освещены причины, побудившие Саудовскую Аравию заставить своих союзников из блока разорвать дипломатические отношения с Катаром. Охарактеризованы возможные варианты развития событий в ближайшем будущем в регионе.

Ключевые слова: Катарский кризис, Ближний Восток, Аравийский полуостров, международные отношения, ССАГПЗ, гонка вооружений, блокада, вмешательство во внутренние дела.

THE EMERGENCE'S FACTORS OF QATARI CRISIS IN THE CONTEXT OF ANTI-IRANIAN SENTIMENT

Bayan Al Safi

The article discusses the factors influencing on the emergence of the Qatari diplomatic crisis in the background of anti-Iranian sentiment in the Arabian Peninsula. The following are investigated such factors as hacking the website of the state information Agency of Qatar "QNA", Qatar's diplomatic relations with the leading European countries, Russia, Iran, Turkey and the United States.

It was stated that the main causes of conflicts in the Middle East are serious political and ideological contradictions between the countries of the region. The influence of Saudi Arabia

and Iran on the situation in the region is analyzed. List of strategic priorities for Qatar. The effects of Qatar's blockade are analyzed.

Reasons are highlighted the reasons that prompted Saudi Arabia to force its allies in the bloc to break off diplomatic relations with Qatar, the arms race in the Arabian Peninsula, and possible scenarios in the near future.

The role of the United States in the context of the Qatar crisis is analyzed. It is established that the United States has an ambitious position, since, against the backdrop of demonstrating support for its own allies in the fight against terrorism, the United States does not want to spoil relations with Qatar because of the presence of a military base there.

It is established that the only reason for the Qatar's blockade is its desire for independence, independence from Riyadh. The establishment of a blockade against Qatar is a strategic mistake by its initiators, because it has launched a domino effect, causing newer crises in the Arab states.

It is argued that if full reconciliation is finally achieved, this conflict will still irreversibly change the format of interaction in the region.

Keywords: Qatar crisis, Middle East, Arabian Peninsula, international relations, GCC, arms race, blockade, interference in internal Affairs.

Постановка проблеми. Актуальність теми полягає в тому, що після введення блокади Саудівською Аравією та Об'єднаними Арабськими Еміратами проти Катару минуло більше року, але замість падіння ВВП, спостерігається не тільки його зростання у Еміраті, але і засудження світовою спільнотою дій ініціаторів блокади. Близький Схід – порохова бочка ХХІ століття, регіон, який включає в себе держави Аравійського півострова, Ізраїль, Єгипет, Іран, Йорданію, Кіпр, Ірак, Ліван, Сирію, Палестину і Туреччину. На сьогоднішній час Близькосхідний регіон залишається конфліктогенною точкою світової політики. Так само, як балканські країни в кінці дев'ятнадцятого – на початку двадцятого століть, маючи великі ресурси і населення, вважалися осередком виникнення глобальної війни між провідними державами, Близькосхідний регіон в наш час відіграє ту ж саму роль. Проте варто підкреслити, що структура відносин між державами всередині регіону є унікальною, де зустрічаються «елементи середньовічного релігійного світогляду, біполярного протистояння і класичного європейського балансу сил» (Интернет журнал «Военно-политическая аналитика», 2018).

Аналіз актуальних досліджень. Зміст та специфіка політичних процесів у регіоні Близького Сходу (зокрема в країнах Перської затоки) є об'єктом наукових розвідок багатьох західних, вітчизняних та арабських

дослідників. Серед них: Дж. Кемп, Р. Харкаві, М. Ахрарі, Ф. Халідей, О. Коппель, А. Гаспарян, В. Дівак та інші.

Тим не менш, саме аспект катарської кризи потребує подальших досліджень, оскільки це відносно нещодавня подія і вона, певною мірою, стала індикатором складних суперечливих політичних взаємовідносин в регіоні.

Метою статті є аналіз чинників виникнення катарської кризи та її вплив на загальнополітичну ситуацію в Близькосхідному регіоні.

Виклад основного матеріалу. Головними причинами виникнення конфліктів на Близькому Сході є серйозні політичні та ідеологічні протиріччя між країнами регіону. Умови конкуренції серед ісламських блоків все частіше визначаються їхніми стратегічними і доктринальними позиціями.

Сектантська поляризація живиться конкуренцією між регіональними важкоатлетами: Саудівською Аравією та Іраном (Smith Diwan, 2016). Користуючись цим, провідні світові та регіональні держави підтримують ту чи іншу країну, тим самим загострюючи ситуацію, що склалася в регіоні. З іншого боку, регіон є центром світового видобутку вуглеводнів, що змушує міжнародних гравців витратити великі сили і засоби, для того, щоб утримувати регіон в стабільності. Виходячи з вищесказаного, можна з упевненістю стверджувати, що в регіоні зберігається описаний Томасом Гоббсом стан «війни всіх проти всіх».

У регіоні існує блок сунітських держав на чолі з Саудівською Аравією, яка за даними Стокгольмського міжнародного інституту 2017 р. займає третє місце в світі за обсягом витрат на оборону (Messa newspaper, 2017). Саудівська Аравія, втілений символ мусульманського консерватизму, сприймає себе як домінуюча арабська нація і справжній охоронець ісламу і його святого місця, визначає і впливає на політику своїх сусідів та інших арабських країн. «Мета ж аравійської політики досить проста: зберегти і зміцнити статус найбільшого експортера нафти, що впливає на світове ціноутворення» (Косач, 2015).

Іран – це одна із великих держав Близького Сходу і лідер блоку шіїтів, яка сприймає себе як ядро мусульманського світу і лідер опору проти західної течії, має достатній вплив серед країн, в яких переважає шіїтський напрям ісламу, і яка також займається формуванням свого політичного блоку. Неспроможність сунітських близькосхідних держав сформувати ефективний союз проти Ірану обумовлена глибоким поділом серед сунітів, в тим числі різноманітна опозиція «Братів-мусульман», рух «Салафіти». Консолідація перської ворожості до арабів в цілому і саудівців зокрема, в якості механізму формування нових політичних поколінь, є частиною стратегії Ірану, існує величезний список звинувачень Ірану в дестабілізації Саудівської Аравії та регіону (Obaidi, 2018). В результаті «сунітсько-шіїтського» протистояння такі країни Близькосхідного регіону як Сирія, Ємен, і Ірак перетворилися на кривавий хаос, де Саудівська Аравія і Іран підтримують протилежні сторони.

На Близькому Сході також є одна держава, Катар, яке буквально знаходиться між Іраном і Саудівською Аравією. Будучи союзником Саудівської Аравії, маленька держава Катар володіє величезними запасами вуглеводнів і має значний вплив на більшість ісламських країн, що негативно сприймається Саудівською Аравією. Катар, в свою чергу, не приховує свої наміри:

- активно поширює свій вплив за межами Близькосхідного регіону;
- укладає контракти із закупівлі військової техніки;
- розширює експорт вуглеводнів;
- встановлює тісні дипломатичні відносини із Ізраїлем, США і Туреччиною;
- має на меті перетворитися на лідера головних країн Ліги арабських держав, стати козирем країн Перської затоки.
- запустила найвпливовіший в ісламському світі канал телебачення «Аль-Джазіра», який іноді надає ефір терористичним організаціям;

- Катар фактично ділить з Іраном велике родовище газу «Північний-Південний Парс», що є причиною їхнього тісного дипломатичного співробітництва.

Ефективна політика Катару в Сирії, Лівії, Ємені та Єгипті («арабська весна») стала сприйматися Саудівською Аравією як загроза своїм національним інтересам, однак не було жодної суттєвої причини для того, щоб погрожувати або ставити Катар перед ультиматумом.

У травні 2017 року на сайті Державного інформаційного агентства Катару «QNA» з'являється нібито заява Еміра Катару, в якій висловлюється підтримка Ірану, «ХАМАС», «Братам-мусульманам» та іншим неугодним Саудівській Аравії країнам і організаціям (рухам). 24 травня 2017 року телеканал «Аль-Джазіра» повідомляє, що на сайт «QNA» була здійснена хакерська атака, а опублікована від імені Еміра заява не має до нього жодного відношення. Однак незважаючи на це, 5 червня 2017 року Саудівська Аравія, Бахрейн, Ємен, Об'єднані Арабські Емірати, Лівія, Єгипет, Мальдіви звинувачують Катар в підтримці і фінансуванні тероризму та екстремізму, а також у втручанні у внутрішні справи інших арабських держав і оголошують про розрив дипломатичних відносин з ним. Пізніше до них приєднуються Коморські острови і Мавританія, а Джібуті та Йорданія знизили рівень дипломатичного представництва. Після розірвання дипломатичних відносин арабські країни влаштували Катару блокаду, через Кувейт передали список ультиматумів, який має 13 пунктів, а на виконання цих вимог дали 10 днів. Важливі серед них:

- розірвати дипломатичні відносини з Іраном і видворити членів «Корпусу вартових ісламської революції»;
- розірвати торговельне співробітництво з Іраном;
- екстрадувати до ОАЕ, Саудівської Аравії, Єгипту і Бахреїну їхніх громадян, які перебувають у розшуку, і припинити надавати їм громадянство;
- припинити фінансування терористичних організацій;

- закрити англomовний телеканал «Аль-Джазіра»;
- розірвати відносини з ісламістськими рухами і терористичними організаціями «Аль-Каїда», «Брати-мусульмани», «ІД», «Хезболла» тощо (Bigmir)net, 2017);
- закрити турецьку військову базу на своїй території;
- вступити в регіональний клуб проти Ірану.

В свою чергу Катар відмовився не просто прийняти ці ультиматуми, але і вести переговори до зняття блокади, і підкреслив, що деякі вимоги ніколи не будуть виконані, тому що порушують міжнародне право і зазіхають на свободу слова. Катар також нагадав своїм сусідам по регіону, що «Доха знаходиться в списку ворогів «Аль-Каїди» та «Ісламської держави» і тому не може підтримувати терористів, як це стверджують «деякі сусідні країни» (RT на русском, 2017).

Після введення блокади Катар втратив можливість імпортувати продукти по суші. За задумом ініціаторів блокади, це повинно було змусити Катар прийняти ультиматуми та розірвати будь-які стосунки з Іраном. Однак Іран висловив готовність надати Катару продовольство морським шляхом, що послужило зміцненню їхніх двосторонніх відносин (Николаевские Известия, 2017). Більш того, ряд провідних європейських держав: Франція, Великобританія, Німеччина, а також Росія, Ірак і Туреччина висловили підтримку Катару та засудили його блокаду. Позиція США з цього питання є двоїстою: з одного боку, США підтримали Саудівську Аравію, а з іншого не тільки не включили Катар до списку країн, що підтримують тероризм, а й підписали з ним угоду про продаж військової техніки. Завдяки цьому Катару вдалося поглибити відносини з рядом західних країн в сфері військової безпеки. Наприклад, Катар разом з Великобританією з числа винищувачів «Тайфун» формує спеціальну ескадрилью для захисту всього повітряного простору емірату (РИА Новости, 2018); купує у Франції 12 винищувачів «Рефейл» і 490 бронетранспортерів на суму 12 млрд. євро і домовляється про закупівлю ще 24 винищувачів (Ночевка, 2017); домовляється з Італією про

покупку 7 військових кораблів на суму 5 млрд. євро і підписує угоду з США на придбання 30 винищувачів F-15 загальною вартістю 12 млрд. доларів, причому угода була підписана після того, як США відкрито підтримали Саудівську Аравію (Иносми.ру, 2018). Цікавим також є той факт, що пізніше США поклали відповідальність за хакерську атаку на сайт «QNA» на Об'єднані Арабські Емірати (Информационное агентство Русского общественного движения «Возрождение. Золотой Век», 2017).

Позиція США пояснюється тим, що в Катарі дислокована найбільша американська військова база у всьому Близькосхідному регіоні, яку найближчим часом США планують розширити. Таким чином, двоїста позиція США з питання Катару не є випадковою. З одного боку, США демонструють, що вони солідарні зі своїми союзниками в боротьбі з тероризмом, а з іншого боку (в довгостроковій перспективі) – США зроблять все, щоб не втратити свого союзника – Катар. Варто підкреслити, що всі названі країни, з якими Катар підписав угоди на придбання військової техніки, є членами Північноатлантичного договору. Іншими словами, військова техніка закуповувалася у союзників США, а Саудівська Аравія, хоч і була незадоволена, але не могла перешкодити реалізації національних інтересів (поповненню держбюджету) союзників свого основного партнера. Ситуація змінилася, коли Доха провела з Москвою офіційні переговори з придбання зенітно-ракетних комплексів (ЗРК) С-400. Саудівська Аравія паралельно підписала з Росією контракти на придбання ЗРК С-400 і відкрито пригрозила Катару війною в разі придбання останнім ЗРК С-400.

На нашу думку, у Саудівській Аравії не було жодної причини погрожувати Катару війною, тому що в порівнянні з нею ця країна настільки мала, що не може представляти військової загрози. Більш того, подавши запит на вступ до НАТО, Катар отримав негативну відповідь. Інакше кажучи, Катар більш зацікавлений у захисті від своїх сусідів по суші, ніж в нападі на них. Проте, залишається відкритим питання, чи дійсно Саудівська Аравія настільки боїться військового вторгнення з боку свого крихітного сусіда, або

ж це було зроблено на вимогу її основного союзника – США, які не бажають збільшення російської зброї в регіоні, де в основному присутня американська? Як би там не було, під прямим тиском Саудівської Аравії і (непрямим тиском) США, Катар відмовився від придбання ЗРК С-400, що є втручанням у внутрішні справи Емірату та перешкодою на шляху реалізації національних інтересів Росії (поповнення держбюджету).

З усього вищесказаного стає ясно, що єдиною причиною виникнення блокади Катару є його прагнення до самостійності, незалежності від Ер-Ріада. Встановлення блокади проти Катару – це стратегічна помилка її ініціаторів, тому що вона запустила ефект доміно, що викликає новітні кризи в арабських державах. До того ж криза ставить під сумнів саму суть існування організації РСАДПЗ. Вона знаменує собою проміжний період, який переживають країни і інститути Перської затоки, Близькосхідного регіону і в цілому світу.

Тривалість блокади і разом з тим збільшення рівня ВВП Катару поставили в незручне становище Саудівську Аравію, з якого їй необхідно вийти, не втративши репутацію і престижу. Можливість військового вторгнення в Катар хоч і мала, але має право на існування, оскільки Саудівська Аравія двічі застосовувала військову силу проти своїх же союзників по РСАДПЗ (проти Бахрейну в 2011 році і проти Ємену в 2015 році). Тим не менш, вірогідність військового вторгнення дуже мала, в силу того, що на території Катару розташовані американські і турецькі військові бази. США чітко усвідомлюють важливість Катару в якості посередника при переговорах з ісламськими радикалами. Як приклад можна привести посередницьку діяльність Катару при переговорах з талібами стосовно звільнення американського солдата в 2014 році в Афганістані і звільнення американського журналіста із полону «Фронту ан-Нусра» на території Сирії (Фроловский, 2017).

У разі, якщо Саудівська Аравія застосує силу проти Катару, третього члена РСАДПЗ, то інші союзники Королівства почнуть шукати шляхи

захисту від головного гегемона Аравійського півострова, тим самим зміцнюючи відносини з Туреччиною і Іраном.

Існує також інший варіант розвитку подій. Як нами було зазначено вище, керівництво Катару просуває свою власну, незалежну від Ер-Ріяду, зовнішню політику як всередині Близькосхідного регіону, так і за його межами. У свою чергу, Саудівська Аравія віддавна розмірковує про зміну керівництва в Катарі на іншого члена династії Аль Тані, лояльнішого до Ер-Ріяду. Відповідно, існують неофіційні дані про те, що розвідка Саудівської Аравії працює над реалізацією цього плану (Фроловский, 2017).

Втім реалізація цього плану має практично нульовий успіх, оскільки блокада настільки зміцнила національну єдність в Катарі, що населення (включаючи конкуруючих членів династії) повністю підтримує свій уряд.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Незважаючи на всі існуючі і ймовірні можливості розвитку подій, на даний момент катарська криза протікає мирно. Специфікою арабської дипломатії є торгівля, яку прийнято починати з завищених цін із подальшим їх зниженням до того рівня, який задовольнить обидві сторони. Ер-Ріяд одразу розумів, що висунуті ультиматуми нездійсненні, і відповідно був готовий піти на пом'якшення своєї позиції через деякий час. Однак Королівство не очікувало, що Туреччина і Іран моментально підтримають Катар, а в подальшому до них приєднаються і провідні європейські країни, Росія. Також варто підкреслити, що Саудівська Аравія не очікувала подібної позиції США, які спершу висловили підтримку Королівству, а потім підписали угоду на поставку військової техніки до Катару, до того ж викрили ОАЕ за хакерську атаку, що стала причиною розриву дипломатичних відносин низки арабських країн з Катаром. Зміцнивши свою позицію на світовій арені після початку блокади, Доха показала Ер-Ріяду, що її аргументи також необхідно брати до уваги. Тепер перед Саудівською Аравією варто непросте питання, як краще домовитися з Катаром, щоб не показати власну слабкість. Тому саудівська позиція по відношенню до Катару напевно буде пом'якшуватися в

найближчий час, а сама Доха у відповідь прийде на допомогу «старшому брату» і погодиться на нові умови.

Швидше за все, в перспективі з ультиматуму зникнуть найжорсткіші вимоги – наприклад, закриття «Аль-Джазіри» та турецької бази або виплата репарацій. Залишаться туманніші – наприклад, відмова від спонсорвання тероризму. У відповідь на таку вимогу Катар може припинити підтримку ХАМАС і фінансування проектів в Палестині, ніж зараз врятує себе від багатьох нападок ізраїльського лобі у Вашингтоні. За останній рік Доха і так істотно скоротила вкладення до палестинських проектів, передчуваючи, що рано чи пізно їй доведеться це зробити.

Незважаючи на співпрацю з Іраном в розробці нафтогазового родовища «Південний Парс», ймовірність створення повноцінного альянсу Дохи і Тегерана залишається вкрай низькою. Масштаби взаємодії двох країн навряд чи підуть далеко від теперішнього стану. Іран і Катар досі не відновили повноцінні дипломатичні відносини після страти шийтського шейха Німра ан-Нібра в Саудівській Аравії і наступного погрому саудівського посольства в Тегерані. Крім того, в катарському суспільстві зберігається вкрай негативне ставлення до Ірану і чітка позиція, що їхня країна повинна виступати на стороні сунітів.

Численні родинні зв'язки, загальна етнічна і конфесійна приналежність роблять примирення практично неминучим результатом катарської кризи. Проте навіть якщо повне примирення буде нарешті досягнуто, цей конфлікт все одно необоротно змінить формат взаємодії в регіоні та суттєво знизить рівень довіри між країнами Затоки.

Катару та іншим монархіям Затоки доведеться прийняти нові правила гри, демонструвати лояльність Саудівської Аравії та не відхилятися від загального курсу сунітської коаліції. Але при цьому вони почнуть тримати в думці план «Б» на випадок ослаблення саудитів, а це ослаблення неминуче через стрімко зростаючі внутрішні проблеми Ер-Ріяда (Фроловский, 2017).

ЛІТЕРАТУРА

1. ИНОСМИ.РУ, 2018. *Эр-Рияд угрожает, Москва отвечает: почему саудиты беспокоятся о катарском вооружении?* [online] (Последнее обновление 5 июнь 2018) Доступно: <https://inosmi.ru/politic/20180605/242391596.html> [Дата обращения 8 октябрь 2018].
2. Интернет журнал «Военно-политическая аналитика», 2018. *Ближний Восток: расстановка сил и современные угрозы.* [online] (Последнее обновление 22 март 2018) Доступно: <http://vpoanalytics.com/2018/03/22/blizhnij-vostok-rasstanovka-sil-i-sovremennye-ugrozy/> [Дата обращения 07 октябрь 2018].
3. Информационное агентство Русского общественного движения «Возрождение. Золотой Век», 2017. *США возложили ответственность за кибератаку на катарские СМИ на ОАЭ.* [online] (Последнее обновление 17 июль 2017) Доступно: <http://новости-сша.ru-an.info/новости/сша-возложили-ответственность-за-кибератаку-на-катарские-сми-на-оаэ/> [Дата обращения 8 октябрь 2018].
4. Косач, Г. Г., 2015. Саудовская внешняя политика: «Арабская весна» и время региональных потрясений. *Ближний Восток и современность*, 49, с. 55–57.
5. Николаевские Известия, 2017. *Иран готов помочь Катару, будет поставлять продукты морем.* [online] (Последнее обновление 6 июнь 2017) Доступно: <http://izvestia.nikolaev.ua/news/иран-готов-помочь-катару-будет-постав/> [Дата обращения 07 октябрь 2018].
6. Ночевка, Ф., 2017. *Катар покупает военную технику во Франции.* [online] (Последнее обновление 8 декабрь 2017) Доступно: <https://www.kommersant.ru/doc/3489379> [Дата обращения 8 сентябрь 2018].
7. РИА Новости, 2018. *Катар и Британия создали эскадрилью, которая будет охранять эмират.* [online] (Последнее обновление 6 июнь 2018) Доступно: <https://ria.ru/world/20180606/1522145326.html> [Дата обращения 8 октябрь 2018].
8. Фроловский Д., 2017. *Чем закончится блокада Катара.* [online] Доступно: <https://carnegie.ru/commentary/71449> [Дата обращения 8 октябрь 2018].
9. Bigmir.net, 2017. *Ультиматум Катару: опубликован список требований арабских стран.* [online] (Последнее обновление 23 июнь 2017) Доступно: <http://news.bigmir.net/world/1083914-Ultimatym-Katary-opublikovan-spisok-trebovanii-arabskih-stran> [Дата обращения 07 октябрь 2018].
10. RT НА РУССКОМ, 2017. *Суверенный ответ: почему Катар отказался выполнять условия ультиматума арабских стран.* [online] (Последнее обновление 5 июль 2017) Доступно: <https://russian.rt.com/world/article/406110-katar-ultimatym-vypolnenie-otkaz> [Дата обращения 7 октябрь 2018].
11. Mecca newspaper, 2017. *Al-Mukarramah, Mecca-Mecca. "The third Saudi military expenditure in the world in 2017".* [online] Available at: <http://makkahnewspaper.com> [Accessed 20 September 2018].
12. Obaidi, G., 2018. *Persian hostility to the Arabs is the basis of the Iranian state formation.* [online] Available at: <https://alarab.co.uk> جمال عبيدي- العدااء الفارسي للعرب اساس تشكيل الدولة [Accessed 20 September 2018]
13. Smith Diwan, K., 2016. *The 'third image' in Islamist politics.* [online] (Last updated 29 January 2016) Available at: <https://pomeps.org/2016/02/18/the-third-image-islamist-politics-gulf-kristin-smith-diwan/> [Accessed 20 September 2018].

Інформація про автора

Ель Сафі Баян Максед Салех – аспірантка кафедри політології, соціології і культурології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди; e-mail: bayanalsafi@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9440-0838>.

Стаття надійшла до редакції: 13.10.2018 р. Прийнята до друку: 27.10.2018 р.